

HÓZSA Éva

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék
Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka
hozsaeva@eunet.rs

RAJSLI Ilona

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék
rajsli@stcable.net

HORVÁTH FUTÓ Hargita

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék
horvathfuto@stcable.net

NÉV – IRODALMI/ÍRÓI NÉVADÁS – SZEMANTIKAI TÁVLATNYITÁS¹

Name – Literary Naming – Opening New
Semantic Perspective

Lično ime – imena književnih junaka
– semantička perspektiva

A személynévvizsgálat lehetővé teszi a vonások komplexumának megértését, azt, amelyet egyetlen nominális elem helyettesít. Roland Barthes szerint, amit többé nem lehet leírni, az a Tulajdonnév. A dolgozat kétirányú vizsgálatot tartalmaz, a vajdasági magyar személynévhasználat nyelvészeti és irodalomtudományi nézőpontjait emeli ki. A nyelvészeti szempontú

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú, a Kisebbségi nyelvi, irodalmi és kulturális diskurzusok Délkelet- és Közép-Európában című projektumának keretében készült.

kutatás a névadás attitűdjeit, motivációját, a nyelvek kontaktusát, illetve ennek névadásra gyakorolt hatását elemzi. A vajdasági magyar személynévkörpusz nyelvi vizsgálata kiterjed a néveredet, a hangalak, valamint a név alkotóelemeinek elemzésére. A kutatás tárgya továbbá a vajdasági magyar irodalomban megnyitható tulajdonnév-diskurzus, illetve a tulajdonnév elkülöníthetőségének elméleti problémája is. A figyelem kiterjed a címben előforduló tulajdonnevek, az irodalmi/írói névadás, az intertextuális és intermediális minták, a mitológiai aspektusok, a beszélő nevek, név és identitás, illetőleg az önéletrajzi vonatkozások és a kulturális kontextus vizsgálatára. Vajdaság mint többkultúrájú tér a nyelvek kontaktusának a hatását is feltételezi az írói/irodalmi névadásban. Az írói névadás stilisztikai érdekű problematika is, így a névhangulat, a név esztétikai és metaforikus vonatkozásai, atmoszférateremtő szerepe a műben egyaránt releváns szempontok. A vizsgálat főként a kortárs vajdasági magyar irodalom konkrét anyagára, a körpusz nyelvi kérdéseire összpontosít. *Kulcsszavak:* szemantika, névtan, személynév, intertextualitás, irodalmi névadás

I. Bevezetés

A tulajdonnevek és a köznevek különbségének, vagyis a tulajdonnevek meghatározásának kérdésével a nemzetközi és a magyar szakirodalomban sokan foglalkoztak, így pl. Bloomfield már a XX. század elején megállapította, hogy pusztán nyelvészeti eszközökkel nem lehet különbséget tenni a közszó és a tulajdonnév között.² A sokféle szempontú (pl. filozófiai, helyesírási, logikai, jelentéstani) megközelítés ellenére a névtudománynak továbbra is ez a legvitatottabb pontja. Hajdú Mihály szerint a jelentéseméletek mellőzik a tulajdonnevek – így a személynevek – vizsgálatát, „hiszen még ma sem egységes a tudományos álláspont a tulajdonnevek »jelentése« terén” (Hajdú 2003, 21). Megemlíthetjük itt Gombocz Zoltán nézetét, miszerint a tulajdonnevekhez nem fűződik semmiféle értelem, s ha akad is jelentésük, ezek célja az identifikáció (vö. Gombocz 1926). Kiefer Ferenc *Jelentésemélet* című könyvében a tulajdonnevek problémáját filozófiai (a név referenciális tulajdonságaira figyelő), filológiai és hagyományos névtani (főként a tulajdonnév eredetét, elterjedtségét és motiváltságát kutató) megközelítésben képzei el (vö. Kiefer 2000, 159). Balázs János, J. Soltész Katalin kutatásai a nevek információtartalmára, jelentésszerkezetére koncentrálnak, míg más nyelvészek (pl. Kiss Lajos, Fekete Antal, Kázmér Miklós) etimológiai megközelítéssel fordulnak a tulajdonnevek felé, előtérbe helyezve ezzel az etimológiai jelentést. Hajdú Mihály megjegyzi, hogy itt voltaképpen a tulajdonnév közszói jelentését kell kideríteni, ami sok esetben igen komplex kutatást igényel, gyakran fennáll a tévedés veszélye,

² „[A] grammatical distinction between »noun« and »name« is not legitimate” (Bloomfield 1933, 205).

illetve az elhomályosult, immár kikutathatatlan szemantikai alakulat jelensége (vö. Hajdú 2002, 83).

A tulajdonnév jelentésének fontos összetevője a jelöltről (denotátumról) nyerhető információ, amit denotációval, a jelöltről való ismeretek közlésével kapunk, továbbá a motiváció, hiszen a neveket valamilyen indítékkal, meggondolással választjuk. A tulajdonnévi jelentéshez szorosan kapcsolódik a konnotáció jelensége, amely a névhangulat, a kifejező érték, a jó hangzás kérdéskörével is kapcsolatban van.

II. A személynévadás alakulása a Vajdaságban

A vajdasági magyarság névadási szokásaiban az utóbbi években jelentős változások tapasztalhatók. Az a megállapítás, miszerint „a konzervatív falusi névízlés falát áttöri a névdivat” (J. Soltész 1979, 137), igencsak érvényes a Vajdaság magyarlakta településeinek névadási szokásaira is. A jelenkori vajdasági utónévadásban kimutatható változások, divatjelenségek vizsgálatához mindenképpen szinkrón adatállomány összegyűjtésére volt szükség. E kutatás során mintegy 6000 (2007-től napjainkig gyűjtött) adatból állt össze a szinkrón névkorpusz. A régebbi időszak névadási gyakorlata is fontos összehasonlító névanyagként szerepelt, csakis így lehet követni a névdivat hullámozását, az egyes divatnevek hatásának intervallumát, valamint kizárólag nagy mennyiségű nyelvi adat ismeretében tudunk átfogó változási tendenciákat felvázolni.

Megállapítható, hogy az utónévrendszer sokkal tarkább lett, a névadók több új nevet kezdtek el használni. Az egyes női nevek megterheltsége kisebb, mint a férfiaké, ez utóbbi névanyagban ugyanis kisebb a szóródás aránya, kevesebb utónevet használnak.³ A névadás indítékait tekintve is jelentős változások történtek a térség névhasználatában, a valamikori generációs öröklés hagyománya meggyengült, ha nem is tűnt még el teljesen, továbbá a tiszteleti nevek adása, amely gesztus egy nép identitástudatát erősítheti, korszakonként még előfordul. A névörökítés lényeges nempreferenciális kérdésként merült fel a vizsgálatok során: a férfinevek hagyományozódása sokkal jelentősebb, mint a női nevéké. A felekezeti megoszlásból eredő névadási különbségek már nem jellemzők a térség névadására, valamint a kettős névadás szokása is szórványossá vált. E változástendenciák összhangban vannak az egész magyar nyelvterületen mért adatokkal.

³ Már az 1998-ban kiadott Ladó János–Bíró Ágnes szerkesztette *Magyar utónévkönyvben* (újabb kiadás 2003-ban, Budapest: Vince Kiadó) 1443 női név és 1163 férfinév található.

1. A névadás motivációs háttere

Az utónévas két sarkalatos pontjának, a névas motiváltságának és a név etimológiai-szemantikai vonatkozásainak összefüggése, valamint a közöttük levő viszonyrendszer keresése külön feladata a személynévkutatásnak. Az így kapott eredmények azt mutatják, hogy az újszerű, ritka és divatos nevek választása mellett legalább annyira erőteljes a régi magyar nevek tudatos keresése (pl. *Biborka, Gyöngy, Koppány, Gyárfás, Zétény*), amelyek között sok a felújított, felelevenített ősi forma, de a hagyományos névanyag is továbbélni látszik (pl. *Anna, Viktória, Dávid, Gergely*). A legfrissebb névanyagban mind kevesebb a szappanoperák hatására átkerült latin-amerikai – főként spanyol, portugál, brazil eredetű – divatnév.

A névasok alapvető törekvése, hogy kellemes hangzású, számukra megfelelő jelentésű nevet adjanak gyermeküknek, ez a szempont volt a legkifejezettebb az attitűdkutatás eredményei szerint is (vö. Rajslí 2007, 236). Nagyfokú tudatosság tapasztalható a névanyag eredetét, jelentését illetően. Ebben természetesen sokat segítenek az internetes névenciklopédiák és névtárak, amelyek részletes etimológiával és jelentéssel látják el a keresett nevet. Emellett az egyedi név keresése is kifejezett motívum ma a névasban.

2. Divatjelenségek

A különösségre, az egyediségre törekvés a régebbi nyelvhasználatban sem volt új jelenség, napjaink utónévválasztásában viszont fokozottan tapasztalható az előkelőnek, a felkapottnak hitt nevek használata, ami gyakran az idegen minták követését jelenti. Különös paradoxon, hogy az utóbbi időben erősödő hagyományos („ősi magyar”) nevek preferálása mellett – főleg a népszerű filmsorozatok hatására – az új, idegen utónevek is jelen vannak, pl. *Fabiola, Dalida, Szélia, Antonella, Josephine, Revenetta, Titanilla, Vanessa, Ródelinda, Robinson, Ronaldó* stb. Kiss Jenő kutatásai szerint korábban az értelmiségi családok egy részére volt jellemző az idegen utónevek választása, ma inkább ők adnak hagyományos neveket, s a feltűnően új, idegen neveket az ún. újjagdagok vagy az őket utánzó réteg gyerekei kapják (Kiss 1995, 282).

Ma már megnyugtató módon kijelenthető, hogy a név nem státuszszimbólum, még az igazán ritka és divatos nevek sem tekinthetők annak, legalábbis a szónak ’magasabb társadalmi helyzetet kifejező’ jelentésében. Elképzelhető, hogy esetenként a szülők névasi szándékában fellelhető olyan tendencia, hogy a név valamiféle felfelé irányuló presztízst mutasson, sőt elképzelhető,

hogy valós sznobizmus is jelen van, ám ez nyilvánvalóan nehezen köthető egy bizonyos szociális rétegű névadócsoporthoz. Itt feltehetően egyfajta „világ-név” vagy „exkluzív név” megtalálása a lényeg, pl. *Dzsesszika ~ Jessica, Kitty, Kyra, Axel, Noel*.

A becéző alakok névvé válása névadásunk történetének állandó és ma is élő folyamata, e tendencia azonban az utóbbi időben felgyorsult, és jelentős névanyagot ölel fel (Fercsik–Raátz 2009, 15). Napjainkban ehhez egy esztétikai attitűd is hozzájárult, a rövid, kellemes hangzású nevek keresése: *Nóra, Lilla, Rita, Dóra, Fanni, Hédi* stb. Emellett – főként a női neveknél – megnőtt a virágnevek száma: a régebben népszerű *Flóra* mellett a *Virág, Boglárka, Jázmin, Dália, Viola* is nagy számban előfordulnak.

A férfineveknél Vajdaság-szerte mind gyakoribb a *Gergely Gergő* változata, de az idegen nevek rövidülése is: ilyen a *Teó* (a németben *Theo*- kezdetű nevek önállósult rövidülése), az *Alex* (a görög eredetű *Alexisz, Alexiosz* névből). Előfordul, hogy az idegen eredetű névnek (pl. *Eddy*) még semmi nyoma nincs egyetlen névtárban sem. Az utóbbi időkben a bibliai nevek választása is előtérbe került, Magyarországon és a Vajdaságban egyaránt gyakori az *Anna, Dániel, Máté* név.

3. Esztétikai szempontok a névadásban

A vezeték- és utónév illeszkedése a névadás fontos esztétikai aspektusát érinti. Napjaink névadásában a legfeltűnőbb diszharmóniát, egyfajta „összeférhetetlenséget” eredményez a klasszikusnak mondható vezetéknev és egy idegen eredetű, leggyakrabban angol divatnév keresztnévi párosítása, pl. *Kósa Dzenita, Horváth Stella, Homolya Eric* stb. Ezt a jelenséget a nevek írásképe, a hagyományos magyar vezetéknevek mellett megjelenő idegen írásképű keresztnév még tetézi, pl. *Nagy Amarylla, Kovács Christoph*.

Sajátos jelenség a vajdasági magyarság körében a szláv és a magyar névelemek sokféle kombinációja, ami az írásképen is kifejeződik: *Budimlić Ármin, Jurišić Renáta* stb. Előfordul, hogy a szláv keresztnév fonetikusán átírva szerepel: *Sípos Deján, Spehár Jugoszláv*, de a vezetéknev átírása is tapasztalható: *Budincsevit Anikó, Mándity Zénia* stb.

Jelen vannak az ún. alliteráló nevek is, a vezeték- és az utónév azonos kezdőbetűjének a preferálása ugyanis nagyon gyakori és szívesen választott megoldás a vajdasági névadásban. Ezek egy részében csupán a névkezdő hangok rímhatása jelenik meg, pl. *Cserepes Csilla, Annus Anita, Lévai Lilla*. Mindez lényegében a személynevek konnotatív aspektusát: a névhangulat, a jó hangzás kérdéskörét érinti.

4. Nyelvi kontaktusok a névválasztásban

A mai vajdasági magyar utónévadásban jelentős mértékben vannak jelen szláv eredetű jövevénynevek. A egyes házasságokból eredő, illetve a környezet sokrétű hatására történő névadás gyakran él szláv utónévvvel, ilyenek pl. a *Szonja, Tamara, Tianna ~ Tiana, Milos, Teodor, Igor* stb. Ún. „átmeneti”, univerzálisnak mondható nemzetközi névtípusok lépnek színre az ilyen családokban: *Anita, Viktor*, vagy olyan nevek, amelyek kevés módosítással mind a szerb, mind pedig a magyar nyelvben megtalálhatók: *Daniella ~ Danijela, Gabriella ~ Gabrijela* stb. A névválasztást befolyásolhatja a nyelvi környezet oly módon is, hogy a magyar magánhangzók átírására (főként az *ö, ő, ü, ű* magánhangzók esetében) gondolnia kell a névadónak, hiszen a hivatalos, szerb nyelvű dokumentumokban cirill (esetleg latin) betűkkel átírják a neveket, mindezek ellenére gyakori például az *Enikő, Tünde* női név (szerb átírásban: *Enike, Tinda*).

III. Irodalmi/írói névadás a Vajdaságban

Írói vagy irodalmi névadás? A terminológia vitatható, már 1959-ben felmerült, hogy a két szakkifejezést meg kell különböztetni:

A név és irodalom kapcsolata kettős: az élet hat az irodalomra és az irodalom hat az életre. Mivel a tudomány fejlődésével a terminológia is finomodik, azaz újabb és újabb részletek megvilágítására válik alkalmassá, feltétlenül el kell választanunk az irodalomban való névadást az irodalomból való névadástól. Mivel pedig az elsőre igen megfelelő a Kovalovszkytól is használt „írói névadás”, az „irodalmi névadást” a második számára kell fenntartanunk (Mikešy 1959, 110).

Tanulmányunkban az írói névválasztás mindkét típusával foglalkozunk. Létezik-e, és érdemes-e külön foglalkozni a vajdasági irodalmi/írói névadással? Az irodalmi és írói névadás kutatása ugyanis az egyéni alkotók ötleteitől függ, ebben a vonatkozásban pedig nehéz és nem is szükséges általánosító következtetéseket levonnunk. Vajdasági jelenségként említhető viszont a többnyelvű és többkultúrájú közeg közvetítése; az idegen nevek tudatos alkalmazása a szép-irodalmi szövegekben szemantikai távlatot nyit meg. A szenttamási származású Gion Nándor szövegvilágában, amely hipertextként működik, visszatérő nevek fordulnak elő, a magyar nevek mellett a szerb és a német vezeték- és utónevek használata is megfigyelhető. A közép-európai közeg és a kulturális emlékezet a névhasználat által hangsúlyozódik például Juhász Erzsébet *Határregényében*

(2001), ahol *Boro* az egyik főszereplő, a *Patarcsics* család neve pedig szintén az együttélésre és az identitás kérdésére utal. A legújabb szövegekben is a nyelvi kontaktust erősítő (magyar és idegen) névadási gyakorlat érvényesül, például Sirbik Attila *St. Euphemia* című regényében (2015) a kaszárnyák világa, a kilencvenes évek délszláv háborújának időszaka, a Rovinjból való kiindulás természetes velejárója az idegen tulajdonnevek használata. A regényből kiemelhető például a kistradanováci *Spasićek* családja vagy a hagyományos helyesírási alapelv szerint írott családnév mellett álló idegen, horvát utónév *Zahorecz Josip*. A szláv névhasználat a személyneveken kívül az intézménynevekre is kiterjed, ezek az idegen nevek a regionális köznyelvben is jelen vannak, például a szabadkai bolha- vagy ócskapiac *Buvljak* megnevezése, az ilyen tulajdonnevek esetében a szerző nyelvi tudatossága működik.

A vajdasági irodalmi névkutatás a korszerű fordításelméleteket is alkalmazza, például a beszélő nevek átültetésének problematikusságát (gyakran a címekben is!) vagy a nevek honosításának számos kérdését érinthetik ezek a vizsgálatok, ugyanúgy, mint a világirodalmi művekben. A beszélő nevek esetében ritka a honosítás, inkább a köznyelvi eredetű tulajdonnevek átültetésében érvényesül (Kosztolányi *Pacsirta* című regényének két utóbbi szerb fordítója például honosít). Többnyire szerb helyesírással, valamint a vezeték- és utónév sorrendcseréjével, azaz a célnyelvi kulturális aspektus figyelembevételével írják át a személyneveket (például Kosztolányi Dezső *Édes Anna* című regényét Maria Toth Ignjatović 2011-ben *Ana Edešnek* fordította).

A továbbiakban a kortárs vajdasági magyar irodalmi/írói névadás néhány módszerét ismertetjük, amelyek a XX. század kilencvenes éveitől napjainkig érvényesülnek, ezek további elmélyült kutatása még várat magára.

Az írói/irodalmi névadás kiemelhető típusai a kortárs vajdasági magyar irodalomban

a) *Vertikális kimozdulások, mitikus átváltozások.* A délszláv háborúk idejének vajdasági magyar irodalma a vertikális kimozdulásokat, a transzcendens távlatosságot nyomatékosítja. Gyakran bukkan fel az ima mint műfaji megjelölés, valamint az ünnep, amely szinte sztereotípiaként működik, a keresztény ünnepekhez ugyanis a remény, a várakozás és a kegyelem kapcsolódik a háborús időkben.

Juhász Erzsébet feljegyzéseiben, esszéiben (*Esti följegyzések. Egy évad a balkáni pokolból*, 1993) az ünnep, a karácsony hívja elő megváltás

és megváltatlanság kételyeit. Mérey Katalin *Gyertyaláng* című kötete (2002) a halottak napja kapcsán emeli ki a szkepszist. [...] Németh István („a hétköznapi szociográfusa”, lásd *Lélekvesztőn* című kötetét, 2002) a *Házioltár* révén szociográfiai képet és térképet adott, látszólag paradox módon a családtörténettel összefüggő szövegek éppen a szociográfiai igényből fakadóan váltak személyessé (Hózsá 2003, 396–397).

Az irodalmi névadásban is megnyilvánulnak a mitikus átváltozások, a transzcendencia felé irányuló törekvések. Isten neve, a bibliai utalások, a szentek nevei bukkannak fel a vajdasági magyar irodalomban, a mítoszi elemek és nevek gyakran a szociografikus szemléletmódhoz kötődnek. Maga a szülőföld mitizálódik abban az időben, mikor egyre növekszik a migránsok száma, az írók közül is sokan válnak azzá.

A görög mitológiai alakok közül a kétezres évek elején Héphaisztosz és Dionüszosz lép színre. Jung Károly *A mogorva Héphaisztosz* (2002) című verseskötete magánmitológiát teremt, és sajátos istenes verseket tartalmaz, a címadó vers a háborús időkre, az elmenekülés kényszerére, a bomlásra utal, a verseskötet a *Barbaricum* folytatásaként is értelmezhető. A 2002. évi kötet szövegei a választalan világ pozícióját hangsúlyozzák, Héphaisztosz mellett más mitológiai neveket és utalásokat is felvonultatnak, különösen az újvidéki bombázások kapcsán (*Erősz és Thanatosz*, 1999).

Dionüszosz megnevezésének elsősorban teoretikus okai vannak Samu János Vilmos „füzérének”, majd *Varázsló Zú* (2006) című kötetének esetében. A mítoszok keverednek, dialogizálnak, parodisztikus elemekkel telítődnek, nem kizárólag Dionüszosz és a vele kapcsolatos önreprezentáció, illetve performativitás színrevitele, hanem egy sokkal tágabb kontextus problematizálása a cél. Mítosziparódiaként, szerepjátékként, a hemzsegő nevek és titokzatos kultúrák tárházaként olvasható Nettitia K. Froese (azaz Fekete J. József alakmása, maszkja, álneve stb.) *Lemúria legtetején. A lapidaritás dicsérete: régi és új asztali párbeszéd, gnómák, koanok és egyéb szeszélyképek* című kötete (2009). Sirbik Attila *St. Euphemia* (2015) regényének címe – a nagy vértanú neve – a róla elnevezett rovinji templomra utal, annak nehezen megmászható lépcsőire és a harangzúgásra. A regény rovinji kiindulópontja meghatározó a kiskatona elbeszélő életútja szempontjából, aki végigjárja a háborús golgotát, megéli az ország szétesését, a szent neve mint cím tehát a délszláv háborúk témájával kapcsolatos.

b) *A fiktív személynév mint intertextus*. A vajdasági magyar irodalom intertextuális viszonyrendszere szempontjából leginkább Kosztolányi Dezső hőségének, Esti Kornélnak „átszállásai” és habitusteremtő törekvései emelkednek ki. Az Esti

Kornél-intertextusok vizsgálata a kritikai kiadás során folytatott Kosztolányi-kutatások, valamint Esterházy Péter *Estijének* sikere után egyre inkább előtérbe került. A vajdasági magyar irodalomban Kosztolányi Estijének „átszállásai” már régebben megkezdődtek, főként a délszláv háborús évek vonatkozásában emelkedtek ki. Esti Kornél kapcsán az intertextuális és intermediális elmozdulások, az útközbeniség, az „után-utazás” határvonalai, a metapozíció megerősítései dominálnak. Abban a vajdasági, illetve szabadkai térségben, ahonnan Esti Kornél (Kosztolányi Dezső révén) valaha elindult, ma is „továbbutazik”, eddig is más textusokban tűnt fel, mindig újabb alkotókat inspirált (pl. Juhász Erzsébet, Nagy Abonyi Árpád, Bognár Antal, Dudás Károly szövegeiben). Esti Kornél nevének szerb átültetésével is foglalkoztak a kutatások, Sava Babić fordításában ugyanis külön hangsúlyt kap a beszélő név (*Kornel Večernji*). Bence Erika írja: „Amíg saját korában Esti Kornél a síkvidék mozdulatlan unalmától távolodó (de a szülőföldre szükségszerűen visszatérő) utazó szerepét tölti be, addig a kilencvenes években a vajdasági magyar irodalom menekülő, határ-átlépő, szülőföldre visszavágyó alteregójává vált” (Bence 2015a, 113). Esti átszállásai azért is indokoltak, mert meg is halhat, mégis él, „mintha nemcsak különböző országok és nyelvek között lenne szabad átjárása, hanem az élet és halál territóriumai között is” (Mikola 2013, 40).

Csáth Géza neve fikcionalizálódik Virág Gábor (Aaron Blumm) *Csáth kocsit hajt* című kötetének (2006) címadó rövidtörténetében, amelyben a zsákutcaperspektíva és a kiútkeresés már nemcsak intertextuális utalásként értelmezhető.

Gion Nándor opusában kimutatható a lokalitás kontextusainak hálószerűsége, amelyhez visszatérő személynevek kapcsolódnak. „Ha Gion Nándor művét a referencialitás felől közelítjük meg, a reális és imaginárius szoros kapcsolatát konstatálhatjuk. Az imaginárius világ mögött valós földrajzi helyek, szereplők állnak” (Horváth Futó 2012, 94). Gion Nándor szereplőinek neve tehát a referencia felől is nyomon követhető, az irodalmi mű befogadója azonban a fikcionalitásra összpontosít.

c) *Történelmi nevek: kontextus és megmozgatott/ironikus panoptikum.* A háborús naplókban és regényekben a közelmúlt történelmi nevei szerepelnek, *Tito* neve különösen gyakran felmerül a különböző műfajú szövegekben (kiemelkedik Balázs Attila *Kinek Észak, kinek Dél* című regénye, 2008), utólag inkább ironikus vagy kritikus nézőpontból, hiszen az előző évtizedekben sok Tito-szöveg keletkezett a vajdasági magyar irodalomban. Mária Terézia, Ferenc József, Péter király, Horthy Miklós, Tito marsall alakja beleszövődik annak a városnak a történetébe, amelynek regényét Végel László írta meg *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* (2013) című művében. A kettős elbeszélői keretben a

regény névtelen magyar narrátora, miközben felidézi életét, egy másik elbeszélés hallgatója és közreadója is lesz, Lazo Pavletić szerb fiákeresé (Takács 2013), kettejük párbeszéde adja a közép-európai multikulturális város, Neoplanta (Újvidék, Novi Sad, Neusatz) magyar, szerb, német hősökkel teli történetét. Deák Ferenc *Perlekedők* (2002) című drámájában, „panoptikum-rondójának” kábulataiban Széchenyi és Kossuth dialógusa értelmeződik újra, itt azonban Kossuth és Deák aktuális vitája válik erőteljessé. A névadás szemszögéből a befogadó a névazonosságra is felfigyel: Deák Ferenc író hőse a történelmi Deák Ferenc. Juhász Erzsébet *Határregényében* az Osztrák–Magyar Monarchia panoptikuma tűnik fel, ebben az esetben inkább a történelmi emlékezet jelentőségére összpontosít(hat) a befogadó. Szakmány György *Apu nem megy sehová* (2007) című „széppróza”-kötetének a 90-es évek Szerbiájában játszódó történetei közül a *Parainesis Futrinkához* című, az F117-es lopakodó leszedése kapcsán utal Nikola Tesla találmányára, a Tesla-fegyverre, s elbeszéli a feltaláló életpályáját, a nagy erejű irányított elektromágneses sugárnyaláb gerjesztésére képes ágyú feltalálásának körülményeit. A szöveg reflektál arra az évszázados szokásra is, amely arra törekedett, hogy az idegen személyneveket magyaros alakban használja: „Én meg láttam már lexikonban olyan szócikket is, hogy Tesla Miklós, magyar fizikus” (141).

d) *Beszélő nevek.* A vajdasági magyar irodalomban is gyakoriak a beszélő nevek, Esti Kornél neve is így értelmezhető. Ezek megnyilvánulása az interpretáció és a fordíthatóság problémáját veti fel, a fordítás során ugyanis legtöbbször áldozatul esik a beszélő név. A komikus figurák beszélő neveinek közszoí jelentése lényeges eleme a komikumnak, erős komikus hatása van annak, ha a magyarra fordított beszélő név idegen név álruhájában jelenik meg, néha azonban nem a komikum, hanem az ugyancsak fontos stiláris-jellemző funkciójú szójáték megőrzése a fordítás célja (J. Soltész 1967, 285). Slíz Mariann *A beszélő nevek mint a posztmodern eszközei* című tanulmányában a jelentés szempontjából is tipologizálja a beszélő neveket: viselőjük foglalkozásával kapcsolatosak, belső tulajdonságra, jellemző viselkedésre utalók, külső tulajdonságra utalók, azok a nevek, amelyek csak a cselekményből kapnak motivációt és a tiszta típusok különböző kombinációi (Slíz 2006, 292–296). Beszédes István *Rozsdaszín* (2006) című verses gyermekdrámakötetében a játékos, egyéni ötletből fakadó beszélő nevek számos példája található – jelentésük a cselekmény révén lesz felismerhető (Slíz Mariann tipológiája) –, ezekben a nyelvi humor gyakran a szóhatárok átalakítása nyomán érvényesül: Kalim Pál (elszabadult gép), Milennehamenne, Eszemelszáll (vándorló fényképészinas), Needdmeg (hol szelíd, hol meg feneketlen gyomrú mindenevő).

e) *Irónia, paródia, ragadványnév, többszerzőség.* A fiatal szerzők kortárs szövegeiben megnyilvánul az ötletes névadás, a parodisztikus irányultság, mindez gyakran a beszélő nevekkel keveredik. Az irodalmi hagyomány szemszögéből Kopeczky László életműve emelkedik ki, aki a nyelvi humor lehetőségeinek kiaknázására törekedett. A ragadványnevek behálózzák Gion Nándor egész opusát, ezek a nevek a szülőföldre kapcsolódnak. A nevek kavalkádja mutatható ki Tolnai Ottó szövegüniverzumában, ötletes nevek, az elbeszélő megszokszorozódására utaló mozzanatok kötődnek névadásához, például a *Regény Misu* névhez.

Rendkívül ötletes, kevésbé tipizálható nevek hemzsegnek Nagy Abonyi Árpád *Budapest, retour* (2008) című regényében, amelynek hőse Esti Kornél. Esti Kornél körül tobzódnak a különböző típusú nevek. *Mosoly* vigyorog, mintha maszkot viselne, ám végül öngyilkos lesz, ezzel beszélő, ironikus szempontból kapott neve is eltűnik, megkérdőjeleződik. *Didi* nőiességével nagy hatást gyakorol Estire, a befogadó Didere (Kosztolányi beceneve) vagy Beckett *Godot*-jára is gondolhat a női testrésze utaló tulajdonnév vonatkozásában. *Szalámi* gyerekkora óta viselte ezt a nevet, ő az örök egyetemista, aki állatorvosnak tanul. Neve a patológiával fonódik össze, szülei orvosok voltak, amikor alkalmi munkát kapott az újvidéki kórházban, a patológián dolgozott. *Big Boy* szintén újvidéki ismerős, nevét a szöveg ragadványnévként interpretálja, kétméteres, szőrös, ékszer viselő fiatalember. A köznevekből lett, karikatúraszerű tulajdonnevek mellett a jól ismert vezetéknevek többnyire hatásos névként működnek, amelyek felkínálják és megmozgatják a referenciális olvasat lehetőségét. *Picasso* tehetséges, bohém, munkahelye sincs. *Onazisz* pályája a vállalkozáshoz kapcsolódik. Kornél egyetemista korából ismeri a legvonzóbb nőt, akit *Radakovics Helgának* hívnak (utalás Kosztolányi szerelmére!). *Arabella* is a magyar irodalomtörténethez kapcsolódik, Krúdy Gyula feleségének nevére utal (Spiegler Arabella, írói nevén Satanella), Nagy Abonyi Estijének ez a női név ad alkalmat a szójátékra (*Arab Bella?*).

f) *Szó- és nyelvjáték.* Nagy Abonyi Árpád regényének utolsó példája már átvezet ebbe a kategóriába, amely a vajdasági magyar irodalomban is rendkívül gazdag. A sok példa közül leginkább a mai vajdasági gyermekirodalom szövegei érdemelnek figyelmet (Beszédes István: *Rozsdaszín*, gyermekdrámák, Csík Mónika: *Pópopó és Totyka*). A játékos névadás hagyományából Kopeczky László tevékenysége és francia képregényfordításainak számos művelete tűnik ki.

g) *A név elhallgatása, a név enigmatikussága.* Kontra Ferenc *Angyalok regénye* (2014) a mitizálás szemszögéből is kimagaslik, ám a kötet szövegei a

nevek homálya, intertextuális utalásrendszere tekintetében válik rejtvénytűvé a befogadó számára. Kontra opusából kiviláglik a Monarchia és a Monarchia-irodalom iránti vonzalom, ennek jegyei is felfedezhetők a kötetben. Az irodalmi névadás szempontjából kiemelkednek a következő címek: *Rudolf, Rovinj császára*, *A regőcei orvos*, *A nürnbergi rab*. A név kimondása a későbbiekben el is maradhat, a kontextusból megfejtethető.

Rejtélyes, a nevek viszonylagosságát hangsúlyozó címet kapott Beszédes István *Magritte-sziget* című „posztdramatikus” verseskötete (2013), amely a mediális átmenetek lehetőségét emeli ki. A festő nevében valójában egy másik név, a hasonló hangzású Margit, helynévként a budapesti Margit-sziget allúziója bújjik meg.

Móra Regina *Peremlakók (Családtörténet a Marson)* című kisregényének (2015) elbeszélője P. P.-ként mutatkozik be, monogramot használ, mert nem szereti a neveket, előítéletei vannak a nevekkal szemben. A regény „több elbeszélői szólamot mozgat, valóságos hangzavar, amelyből a vajdasági magyar (és nem magyar) kisember (a peremlakó) egzisztenciális segélykiáltásai hallatszanak ki” (Bence 2015b, 69). P. P. mindenki lehet, aki itt él, a Peremen. Gion Nándor *Ezen az oldalon* című novelláskötetében szintén találunk példát az ún. titkolózó névadásra. A mű egyik figurája B. A vezetéknev vagy utónév kezdőbetűjével megnevezett szereplő Déry Tibor *Szerelem* című novellájának főhősére utal. Déry Tibor a *Szerelemben* olyan sorstragédiát ábrázol, amely az adott korban, az 50-es évek magyarországi diktatúrájának idején bárkivel megeshetett. B. sorsa sokak életét példázza, tipikus sorsot érzékeltet. A rövidítés jelentheti a főhős arctalanságát, személytelenségét, amivé a hatalom akarta deformálni. Ugyanezt jelenti a B. rövidítés a Gion-szövegben is, csak hogy Gion B.-je a másik oldalon áll, nem áldozat, hanem a hatalom képviselője, háború utáni tisztogató. Azt a fajta embert képviseli, aki – miután erkölcstelen eszközökkel hatalomhoz jut – levetkőzi emberiségét, erkölcsi tartását, hatalma teljében félelmetessé válik, és szörnyű tragédiákat képes okozni. A névrövidítésnek a Déry-szöveggel való intertextuális kapcsolata által kialakult jelentéstartalma a novelláskötet szerb nyelvű fordításában már nem jut kifejezésre (Horváth Futó 2012, 214).

IV. Konklúziók

A dolgozat kétirányú vizsgálatot tartalmaz, a vajdasági magyar személynévhasználat nyelvészeti és irodalomtudományi nézőpontjait emelte ki, a fordítástudományi szempontokat, a fordítás kulturális vonatkozásait csak érintette. Nyelvészeti szempontból a nyelvek kontaktusa, illetve ennek névadásra gyako-

rolt hatása emelhető ki. Noha az utónévadás szokásainak alakulása azt mutatja, hogy egyes divatjelenségek igencsak kiegyenlítődtek: mind a magyarországi névhasználatban, mind pedig a vajdasági magyarság életében jelen vannak, a délszláv környezet azonban ezt is más irányban befolyásolhatja, a választást más nevek felé (is) tereli a szerb kultúrával való kölcsönös érintkezés és a vegyes házasság.

A vidék és a város névzvlése nemigen különbözik, a nemek között sem mutatható ki eltérő irányú tendencia. Az állandóan jelen levő, tartós népszerűségű, valamint az újszerű, ritka és divatos nevek választása mellett az utóbbi időben a vajdasági névadásban is erősödik a régi magyar nevek tudatos keresése, a felújított, felelevenített ősi névformák preferálása.

Az irodalmi/írói névadás leggyakoribb módszereinek felsorolása, illetve a példák említése a tipizálás nehézségeinek problémáját veti fel. A konkrét példák az átjárhatóságra, a tipológiaiaköziségre utalnak. Egyéni alkotók egyéni névöletei érvényesülnek, ám az idegenség közvetítése, a hagyomány átmentése, az identitás problémájának pozicionálása, az ironikus játékoság általánosító törekvésként fogható fel. A medialitás teoretikus szempontjai újabb interpretációs lehetőségeket nyitnak az irodalmi nevek kutatását illetően. Az irodalmi szövegekben előforduló nevek mellett az írói álnevek vagy becenevek gyakori használata is megemlíthető.

Az irodalmi példatár a délszláv háborúk névadásra gyakorolt hatását is bizonyítja, a szülőföld mitizálásához, a vertikális kimozduláshoz mítoszi nevek kapcsolódnak. Az írók migrációja, Magyarországra való átköltözése az emlékezet felerősödését eredményezte, ugyanakkor az új térségben egy új nyelvi modellel is találkozhatnak.

A mitológia hatása korábban is megnyilvánult a vajdasági magyar irodalomban, kiemelhető például Gion Nándor Hermész-parafázisa, amely az *Új Symposion*ban jelent meg. A délszláv háborúk idején és a kétezres évek elején a transzcendencia erőteljes megnyilvánulása a szűkebb szülőföld féltéséhez, a helyi színek újrafelfedezéséhez és megmozgatásához kapcsolódik. A fiatalabb nemzedék a filozófiai hagyományra (Nietzsche, Heidegger stb.), valamint az újabb, korszerű elméletekre, az aktuális magyarországi fordításokra, a kulturális átalakulásra is felfigyelt a XXI. század elején. Paul Virilio *Az eltűnés esztétikája* című könyve 1992-ben, Roland Barthes *S/Z*-je 1997-ben, Jacques Derrida *Esszé a névről* című kötete 2005-ben jelent meg Magyarországon, ezek és más magyar, illetve idegen nyelvű kiadványok az eredetiség problémafelvetését, a referenciához, a transzferhez és a névhez való viszonyulásmódok változását, például „a néven túli megnevezhető” problémáját (Derrida 2005, 78) hozták/

hozzák magukkal. Az említett teoretikus beállítódás az irodalmi beszédmódra is jelentős hatást gyakorolt. A névtudományi kutatásoknak gazdag (főként nyelvészeti) hagyománya van a Vajdaságban, az új elméletek, az új tanácskozások azonban mindig újragondolásra, újabb nézőpontok bevonására készítetnek.

Irodalom

- Bence Erika. 2015a. Átszállások a vajdasági magyar irodalomban. In *Virtuális irodalomtörténet*. 113–119. Veszprém: Iskolakultúra.
- Bence Erika. 2015b. Utószó. In Móra Regina: *Peremlakók: Családtörténet a Marson*. 65–66. Újvidék–Szenttamás: Forum Könyvkiadó–Gion Nándor Kulturális Központ.
- Bloomfield, Leonard. 1933. *Language*. New York: Henry Holt.
- Derrida, Jacques. 2005. *Esszé a névről. Sz szenvedések. Kivéve a név. Khóra*. Ford. Boros János, Csordás Gábor, Orbán Jolán. Pécs: Jelenkor Kiadó.
- Fercsik Erzsébet–Raátz Judit. 2009. *Keresztnevek enciklopédiája*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Gombocz Zoltán. 1926. *A magyar történeti nyelvtan vázlatja. IV. Jelentéstan*. Pécs: Danubia.
- Hajdú Mihály. 2002. *Általános és magyar névtan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Hajdú Mihály. 2003. Kommunikáció és identifikáció. In *Válogatott tanulmányok*, szerk. Kiss Jenő. 21–34. Budapest: ELTE.
- Horváth Futó Hargita. 2012. Fordítás–kanonizáció–ideológiák: Gion Nándor művei idegen nyelven. In *Kommunikációs Kultúra és Transzlingvisztika Európában*, szerk. Attila Imre–Rita Pletl. 222–234. Kolozsvár: Scientia.
- Horváth Futó Hargita. 2012. *Lokális kontextus, elbeszélői szerepkörök és a szövegek átjárhatósága Gion Nándor opusában*. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar.
- Hózsá Éva. 2003. Mítosz és „szociográfia” összetartozásának kérdése a legújabb vajdasági magyar irodalomban. In *Adryantól Adorjánig: Szociográfiai műhelytanulmányok I.*, szerk. és előszó Papp György. 395–401. Tóthfalu: Kanizsai Szociográfiai Műhely–Logos Grafikai Műhely.
- Kiefer Ferenc. 2000. *Jelentéselmélet*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Kiss Jenő. 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Mikesy Sándor. 1959. Írói névadás – irodalmi névadás. *Magyar Nyelv* (1): 110–112.
- Mikola Gyöngyi. 2013. *A pillanat küszöbén*. Zenta: zEtna.
- Rajslí Ilona. 2007. A névadási szokások változása Bácskában. *Névtani Értesítő* 29. 235–241.

- Slíz Mariann. 2006. A beszélő nevek mint a posztmodern eszközei. *Magyar Nyelvőr* (3): 290–301.
- J. Soltész Katalin. 1967. A tulajdonnevek lefordíthatósága. *Magyar Nyelvőr* (3): 280–292.
- J. Soltész Katalin. 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Takács Ferenc. 2013. Egy illúzió múltja: Végel László: Neoplanta, avagy az Ígéret Földje. Városregény. Budapest: Noran Libro, *Mozgó Világ* július–augusztus http://epa.oszk.hu/01300/01326/00152/pdf/EPA01326_mozgo_vilag_2013_08_6552.pdf

NAME – LITERARY NAMING – OPENING NEW SEMANTIC PERSPECTIVE

The examination of personal names helps to understand the complexity of features involved, namely those that are being substituted by a single nominal element. According to Roland Barthes, what is impossible to write down anymore is the Proper name. Thus, the object of the present research is the proper name discourse that can be launched in the Hungarian literature in Vojvodina, i.e. the theoretical problem of the separability of the proper name. The research extends to the examination of the proper names appearing in the title, literary naming, inter-textual and inter-medial samples, mythological aspects, telling names, name and identity, as well as to autobiographical concerns and to the cultural context. From the viewpoint of the psychology of creativity, it is important to observe the individual and socio-cultural background influencing literary naming, the emerging sociolinguistic questions and the attitudes and strategies of naming and the motivation behind it. In Vojvodina, as a multicultural space, linguistic contact is also expected to influence literary naming. Literary naming is also an issue of stylistic interest, therefore the connotation of a name, its aesthetic and metaphorical aspects and its ability to create an atmosphere in the literary work are also relevant. The linguistic analysis of the personal name corpus used covers the classification and analysis of the name origin, its phonetic make-up, as well as its components. The examination primarily focuses on linguistic issues in a corpus of contemporary Hungarian literature in Vojvodina.

Keywords: semantics, onomastics, personal name, intertextuality, literature names

LIČNO IME – IMENA KNJIŽEVNIH JUNAKA – SEMANTIČKA PERSPEKTIVA

Istraživanje problematike vlastitih imena je značajno zbog razumevanja kompleksnosti karaktera. Iz književne perspektive Rolanda Barta možemo se zapitati da li se vlastita imena danas uopšte mogu napisati. Tema ovog istraživanja je diskurs vlastitih imena,

tačnije teorijski problem diferenciranja vlastitih imena u mađarskoj književnosti u Vojvodini. Problemi interpretacije su sledeći: vlastita imena u naslovima književnih dela, ime junaka, aluzivni spektar, intertekstualni i intermedijalni modeli, mitski materijal, geografska imena, ime kao identifikacija, autobiografske crte i uloga kulturnog konteksta, odnosno teorijski aspekti jezika iz ugla autora. Istraživanje je koncentrisano na jezička pitanja konkretnog materijala savremene mađarske književnosti u Vojvodini.

Ključne reči: semantika, onomastika, vlastito ime, intertekstualnost, imena u književnim delima

A kézirat leadásának ideje: 2015. szept. 28.

Közlésre elfogadva: 2015. nov. 20.